

Смъртта на македонския Апостол на Свободата От Димитър Талев

Редакторска бележка:

Един от най-четените и уважавани съвременни български автори - *Димитър Талев* (1898-1966) е роден в Прилеп (Македония). Дългогодишен главен редактор на списание *Македония*, орган на Македонските емигрантски дружества в България. Първите му литературни публикации започват от 1928 година (*Усилни години*, роман), *Под тъмно небе*, драма (1932), *Златният ключ*, разкази (1935), *Старата къща*, разкази (1938), *На завой*, разкази (1942). Най-значимите творби, които му извоюваха траен живот в родната литературна класика се появяват след Втората Световна Война: четирилогията романи *Железният светилник* (1952), *Илинден* (1953), *Преспанските камбани* (1954) и *Гласовете ви чувам* (1955), *Кипровец въстана*, роман (1953), *Самуил*, роман (1958).

Талев е един от мъчениците на борбата на българите за свободна Македония и на комунистическия режим в България. Обвинен в „шовинизъм“ и „противоправителствена дейност“ той минава през затвори, лагери и тежък миньорски принудителен труд. В този период Талев е изселен, книгите му са спрени от издаване, а в родната му Македония до днес продължават да са нападани и отричани като „бугарофилски“. След огромния успех на четирилогията „Димче“ Талев е реабилитиран и остава завинаги един от най-обичаните повествуватели на македонския народен живот, колос на българската литература.

Настоящият откъс от романа *Илинден* е посветен на Гоце Делчев.

Васил Попвасилев

.....

Започваше лятото на 1903 година.

През месец април се отвори в село Смилево, в пазвите на Бигла планина, конгресът на ръководителите от целия Битолски революционен окръг. Изпратени бяха тук пратеници от всички райони на окръга. Председател на конгреса беше Даме Груев. Една добре въоръжена чета се движеше из околностите на селото и пазеше конгресистите от всяка изненада. Други въоръжени люде пазеха самото село, поддържаха пощата и всички други необходими служби. Малки групи, по двама или трима въоръжени люде, бяха изпратени на към околните села, по пътищата и проходите. Смилевци до един, и мъже и жени, бяха на някакъв пост, на някаква служба при конгреса. За смилевци дните на конгреса бяха празник, бяха дни на обща радост и гордост.

Започна се на конгреса спор да има ли въстание или да няма.

- Въстание! – дигнаха глас най-напред пратениците от Костурско, от Охридско, от Демирхисарско. – И по-скоро, да не се бавим повече!

Дочуха се и други гласове:

- Не бързайте. Не сме още готови. Нека приберем храната от полето.

Застанаха насреща пратениците на Прилепско:

- Ние сме против всекакво общо въстание. Безумно ще бъде да се дигнем, с голи ръце. Немаме оръжие.

Като изслуша всичко докрай, Даме Груев стана от мястото си и рече със звънливия си глас:

- Е, хора! Не си губете времето да разрешавате въпроса, дали ще има въстание, защото той е решен. Свършена работа! Сега говорете за въстанието – как да го направим, кога да го направим.

Започнаха нови разговори и спорове: за оръжието, за бойната подготовка, за прехраната, за деня на въстанието и да бъде ли то масово, или само четнишко. Избра се и Главен щаб на въстанието начело с Даме Груев. Реши се да се подпомогнат с оръжие слабо въоръжените райони; в четите имаше военни люде – реши се те да се погрижат за военната подготовка на бойците, да разработят бойни планове; Главният щаб да влезе във връзка с Централния комитет на Организацията и с другите революционни окръзи и общо да се установи денят на въстанието, но да не бъде тоя ден по-рано от месец юли, за да бъдат прибрани храните от полето. Изработи се и „Въстанически дисциплинарен устав“. Тогава се заговори и за мирното турско население. Груев каза:

- Турчин или християнин, не пречи ли, не прави ли зло, и косъм не бива да падне от главата му!

И се реши още: въстанието да бъде четнишко, да излязат от всеки район чети от по 20 или 30, или 50 души, за да не се излага на турската ярост целият народ и за да продължи борбата повече време. Тогава се чу един бодър, весел глас:

- Аха! Започнете вие еднаж, пък ще видим кой ще спре тоя народ...

В същото време, докато в Смилево се взимаха решения по предстоящото въстание, по стръмнините на Бигла планина отекваха гърмежи и трясъци – борбата на поробения македонски народ се разгаряше, събитията не спираха своя ход.

На 15 април започнаха атентатите на „Гемиджиите“ в Солун; шумната, разноезична, комерческа столица на Македония занемя от ужас пред пламъците на чуждестранния кораб „Гвадалкивир“, при взривовете в основите на банка „Отоман“, на избухващите бомби по различни части на града и няколко дни наред, пред героичната смърт на атентаторите – люде на шестнадесет, на осемнадесет, на двадесет и няколко години.

На 21 април падна в сражение с турски аскер в село Баница, Серско, Гоце Делчев. Апостолът пристигна в Баница на 19 април. Тук дойдоха и серската чета с войводата си Георги Бродалията, също и драмската чета с войводата си Димитър Гущанов. Събраха се около двадесетина души четници и се настанаха в две къщи една срещу друга; Делчев беше с двамата войводи и с още неколцина четници, а другите бяха в отсрещната къща.

Денят 20 април мина спокойно и дори весело. Другарите на апостола забелязаха, че някаква едвам доловима сянка забулваше неговата широка, приветлива усмивка, макар че той, както винаги, все гледаше да поддържа сред тях весело, бодро настроение. От време на време замлъкваше внезапно и негли се ослушваше в мислите си. Най-сетне той каза:

- С нашия живот, какъвто е, станах вече и фаталист. Нощеска сънувах, че турци ме удариха в сърцето. Щипската чета е разбита в Карбинци. Милан, брат ми, е в тая чета и може да е убит.

Другарите му се опитаха да прикрият и собственото си смущение с весели закачки, които Гоце подзе и се смееше повече от всички. Наистина злокобният му сън не предсказваше смъртта на втория му по-малък брат Милан, който загина по-късно, през лятото, в с. Неманци, Кукушко. Дойде и вест, че в Горно Броди довтасал аскер, но и това не развали доброто настроение на комитите. Аскерът през целия ден стоя спокойно в Горно Броди, пък и се знаеше, че дето има комити, там някъде наблизу ще има и аскер.

Настъпи нощта срещу 21 април. По едно време Делчев мина в отсрещната къща да види настанилите се там момчета. Преди няколко дни бяха станали солунските атентати и Гоце разказа на четниците подробности по това необикновено смело дело на неколцина себеотречени македонски революционери. Гоце се прибра в квартирата си, а скоро и цялото село утихна.

Късно след полунощ в тъмнината се замъркаха черни сенки, които безшумно обградиха заспалото село от всички страни. Това бяха към хиляда души аскери, които водеше турчинът Тефиков – бивш български офицер и съученик на Делчев от Военното училище. Изглежда, че той знаеше кого бе дошъл да търси в Баница. На разсъмване турците започнаха да претърсват една след друга селските къщи, а людете от претърсените къщи събираха и задържаха под стража. Едва сега се разтичаха часовете от селската чета, която пазеше селото. Една бабичка се втурна в стаята, където спяха Делчев и другарите му, нанаве сподавен вик:

- Ставайте, момчета! Аскер загради селото и търси по къщите...

Наскачаха всички още сънни, скочи и Делчев, който бе заспал през нощта най-късно, измъчван от стомашните си болки.

- Бъдете готови, пък ще видим що е – каза той; другарите му бяха отправили към него мълчаливи погледи да видят той какво ще каже, какво ще направи.

- Каквото е писано, това ще е – промърмори някой от тях.

Те всички пристягаха облекло, патрондаши, ремъци, преглеждаха оръжието си. Вън се чуваха изплашени гласове и тропот – домакините напушаха къщата си и я оставяха на четниците. Делчев знаеше за издадената турска заповед да се унищожават всяко село, в което се намери революционна чета, спомни си за изгорените села Балдево в Неврокопско, Карбинци в Щипско, Смърдеш в Костурско. Той знаеше също, че ако остане с другарите си да се сражава в селото, докато се стъмни, после в тъмнината могат да разкъсат обсадата и да се спасят с най-малко жертви; много чети се бяха спасявали по този начин дори без жертви. Но апостолът не се поколеба нито за миг. Той сложи ножа на пушката си и рече:

- Вървете след мене. Ще се опитаме да излезем от селото.

Следван от другарите си, Делчев излезе в двора и спря за минутка до портата - да се ослуша, да огледа какво ставаше вън, по улицата и по съседните къщи, сетне направи знак на другарите си да го последват.

Малката дружина излезе на улицата. Зададох се отсреща и другите четници. Делчев вървеше най-напред, с пушка, опряна на лявата му ръка, готова за стрелба. Селото ехтеше от кучешки лай, но наоколо не се виждаше жива душа освен двадесетината въоръжени мъже, които вървяха по един, по двама в дълга редица. Улицата беше тясна и крива, та никой от турците не ги забеляза, докато стигнаха до края на селото.

Тук се отвори малка полянка и вляво оставаше последната къща на селото. На 30-40 стъпки стърчеше ниска стена, с която бе обградена съседната нива. Одетнаж иззад стената се показаха турски войници с насочени пушки.

- Кучета! – стисна зъби Делчев и гръмна по тях. – Легайте! – викна той на другарите си и застанал прав, дръпна ударника на пушката си, за да я напълни отново.

- Легай, Гоце! – чу се някъде зад него.

Делчев понечи също да залегне, но турците отсреща изгърмяха и един куршум прониза гърдите му. Апостолът падна върху пушката си, после, с последни сили, се приподигна на двете си ръце, но пак се отпусна и издъхна.

- Гоце, Гоце! – извика, или пък проплака някой от другарите му, но трясъкът на зачестилата стрелба заглуши тоя вик на безнадеждност и болка.

Докато успяха другарите на апостола да се приберат в една плевня наблизу, паднаха убити още петима от тях, падна и войводата Димитър Гущанов. Останалите живи, скрити зад стените на плевнята, водиха през целия ден сражение с турците и не им позволиха да се приближат до убитите четници, до тялото на апостола, който лежеше вече неподвижен и студен, ничком върху пушката си. Щом падна мрак, живите четници успяха да напуснат селото, което бе пламнало от всички страни.

Гоце Делчев загина, едва-що навършил тридесет и една година.